

*Ивана Милосављевић-Ђукић**

*Центар за заштиту одојчади, деце и омладине,
Прихватилиште за ургентну заштиту злостављане деце*

МОДЕЛИ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ: ОД ПРИЗНАВАЊА ДЕТИЊСТВА ДО (НЕ)РАВНОПРАВНИХ АКТЕРА У ДРУШТВУ

Сажетак

Модел заштите деце, у већини земаља Европске Уније и Европе, прати принципе Конвенције о правима детета која не важи као закон али се следе њене препоруке. Такође, заштита деце регулисана је уставом као и низом законских прописа којима се штите права и интереси деце. Однос према деци и схватању детињства као нешто што се подразумева тј. да је детињство биолошка чињеница живота људи, преовладава и даље код већине одраслих а самим тим и у дефинисању друштвене политике када су деца у питању, што доводи до тога да се губи социјално и културно значење детињства.

У овом раду се анализира однос друштва и различитих научних дисциплина према детињству и приказују различити модели заштите деце у Шведској, Хрватској и Србији.

Кључне речи: деца, детињство, породица, заштита права и интереса, модели заштите деце.

* Магистар медицинских наука

1. ПРИЗНАВАЊЕ ДЕТИЊСТВА

Схватајући детињство као биолошку категорију, друштвене институције су окренуте ка васпитању, обликовању деце као „недораслих бића која треба проучавати“. Традиционална психологија је истицала да су психолошка објашњења дечијег развоја, а која и данас доминирају, окренута ка правилима подизања/васпитања деце, чиме се премошћавао јаз између теорије и праксе, родитеља и детета, учитеља и ученика. Стога је превасходно развојна психологија обезбедила оквир за објашњење дечије природе и свакако оправдала концепт природности самог детињства.¹⁾

Историја и социологија детињства су дисциплине које су деци „дале глас“ тако што су их почеле „проучавати по њиховом властитом праву, а не само као складишта проучавања одраслих“ (Хардман). Одрасли о себи имају представу као о свом социјалном, културном и историјском идентитету. Сliku о себи они не граде на основу биолошких чињеница старости. Таква слика је резервисана за децу и жене. С друге стране, жене и деца свој идентитет не остварују на основу или на начин на који га граде одрасли мушкарци. У односу на одраслог деца су друго. Другост је натурализована друштвена конструкција. Као таква она изгледа као природна, тј. подразумева се а не објашњава. Узраст је социјализирана биолошка стварност, а представе о њој су биологизирана друштвена стварност²⁾.

Жене и деца још увек представљају друштвене категорије које се узимају као да су природне. Када о жени и деци говоримо, говоримо слободно, на бизаран начин, необавезујуће, а то значи надуго и нашироко и обавезно без објашњавања. Ни један социјални феномен није затрпан багажом једноставности као ове две друштвене групе (Гастон Башелар). Детињство се као друштвена категорија не може објаснити на основу биолошких чињеница (живота, физичких промена), али ни на основу идеолошких представа о институционализованом детињству које изгледа као природно. Исти се логички код може променити и на полни хабитус: „Биолошка очигледност и врло реалне последице које је произвео у телима и мозговима дуги колективни рад социјализације биолошког и биологизације друштвеног уједињују се у завери да преокрену однос између узрока и последице и чине да натурализована друштве-

1) Alan Praut, Alison Dzejms, „Нова парадигма за социологију детињства – Порекло, обећање и проблеми“ у: Томановић, С., *Социологија детињства – социолошка хрестоманија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.

2) Миле Ненадић, „Појмовно и историјска димензија детињства“, *Социологија детињства – хрестоматија*, Педагошки факултет, Сомбор, 2011, стр. 28.

на конструкција (родови, као полни хабитус) изгледа као природна основа произвољне поделе која је у основи и стварности и представа о стварности и која се намеће понекад и самом истраживачу.³⁾

Однос према деци током целокупне људске историје, зависио је пре свега од схватања детета, те је и брига о деци и њихова заштита зависила од тог схватања.

Током целокупне људске историје о деци се искључиво говорило у контексту односа родитељ – дете, деца су била у инфериорном друштвеном статусу, а доминација родитеља се подразумевала. У првом плану су се изучавала понашања и вредности родитеља, њихове социјализаторске праксе, док би се о детету говорило као о зависној варијабли или последици⁴⁾. Према Де Маусу већи део историје детињства обележило је насиље и злостављање деце. „Историја детињства је кошмарни сан из ког смо тек недавно почели да се будимо. Што дубље идеш у историју, све је нижи ниво бриге о деци, све чешће децу убијају, бацају, тероришу, туку и силују.”

Све до средњег века, детињство је посматрано као природна ствар, као биолошка законитост, као привремено и пролазно стање у људском животу, те је то разлог што је остало изван научне пажње. То је довело до маргинализације детета и детињства, јер заправо оно стоји на ивици између природе и друштва. Како је сазрела идеја о детињству, „откриће детињства”, довело је до промене у односу према деци. Ајрес тврди да је растуће интересовање за децу довело до растуће строгости, дисциплине и сталног надзора. „Свест о јединствености детињства, спознаја да је оно различито од света одраслих, настаје кроз елементарни доживљај о њиховој неједнакости, која се спушта на ниво најнижих друштвених слојева.”⁵⁾

Већина историчара, који су се бавили питањем детињства, слажу се да нови поглед на дете почиње да продира у сазнање и свест људи од краја XV века. Појављују се први знаци препознавања и бриге за оно што би се могло назвати „посебна дечија природа”, да би током XVIII века таква оријентација сасвим превагнула, те је тако дете постало центар пажње у свету одраслих.

Тезе о социјалном конструкту детињства као изум новије историје има све мање присталица. О детету се говори као о зави-

3) Ibidem, 2011.

4) Анђелка Милић, *Социологија породице*, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 153-170.

5) Смиљка Томановић, “Детињство у историји – између идеје и праксе”, *Социологија*, XXXVIII, Београд, 1996, стр. 47.

сном бићу које сукцесивно пролази кроз кризне фазе, ризичне животне циклусе, све док не постане одрасла особа, а на „детињство” се гледа као на општу историју социјализације. Социјализација се не сагледава као процес узајамности и идентификације одрасли и деце, него као на процес у коме се једна врста преображава у другу врсту: „недруштвено” дете у „друштвеног” човека. Деца су третирана као сирови материјал процеса социјализације, а детињство као транзитно доба у служби репродуковања друштвеног поретка. Да је концепт детињства унутар теорије социјализације погрешан намеће се само по себи.⁶⁾

Ни једна од традиционалних теорија није упућивала на чињеницу да је дете потпуно људско биће, односно да је детињство друштвена категорија. Деца су етикетирана као „бића у постојању” или „објекти несавршене друштвености” и прихваћена као предмет социјалног старања, дакле као зависне и подложне особе.

Новије теорије детињства упућују да децу треба проучавати по њиховом властитом праву, независно од перспективе и интересовања одраслих, да су деца актери које треба доживљавати као такве – као актере у конструисању и одређивању њиховог властитог друштвеног живота, живота људи око њих и друштва у коме живе.⁷⁾

Ненадић говори о детињству као друштвено и културно утемељеној и врло променљивој и стога динамичној и нестабилној друштвеној категорији, а не као природно задатој, статичној и универзално биолошкој категорији. Он каже да као што су родна истраживања усмерена на разлике између пола као биолошке категорије и рода као друштвене категорије, тако су и старосна добна истраживања усмерена на разлике између „узроста” као биолошке категорије и „доба” као друштвене категорије.⁸⁾

Исти аутор говори да се детињство не заснива на „биолошкој чињеници” као спољашњем узрасном ритму, већ се заснива на „чињеници културе”. Идеја детињства се генерише изнутра, из социјалног и културног склопа. То је апстракција до које се реално и историјски долази кроз процес социјализације и културног развоја.

6) Alan Prout and Alison James, “A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems” in Jenks, C. (ed.), *Childhood Critical Concepts in Sociology*, Routledge, New York, 2005, стр. 63-64.

7) Alan Prout and Alison James, (eds.), „A New Paradigm for the Sociology of Childhood – Promise and Problems”, in: *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociology of Childhood*, The Falmer Press, London, 1990, стр. 8.

8) Миле Ненадић, „Појмовно и историјска димензија детињства”, *Социологија детињства – хрестоматија*, Педагошки факултет, Сомбор, 2011, стр. 29.

Нова парадигма за социологију детињства одбацује сваку идеју о природности, ирационалности и некомпетентности деце. Она изналази сведочанство о томе да су и деца „комплетни учесници у друштвеном животу”⁹⁾. Једна од највећих вредности постмодерног доба је његова потреба за родном и добном једнакошћу, односно за „јединством људског живота дуж целог његовог трајања”. Идеал је да се не „расцепљује” и не „скраћује личност”, већ да се људски живот „искупљује” у целости.¹⁰⁾

Мултикултурализам и феминизам веома су значајни и допринели су политици једнаког признања деце. Признања добне једнакости омогућава да на свет више не гледамо као на свет одраслих. То је исто као што признање родне једнакости помаже да на свет више не гледамо као на „владавину мушкараца”.¹¹⁾

Као што се из изложеног може видети, процес признавања детињства био је спор и трајао је неколико векова. Међутим, током прошлог века дошло је до фундаменталних промена у ставовима везаним за проширивањем посебне бриге за децу. Када погледамо статус деце у друштву, видећемо да тај однос и брига, и данас зависи од традиције и културе одређеног простора. Однос између државе и породице разликује се од једне земље до друге. Активну улогу коју игра држава у Шведској, Хрватској или Републици Србији укореењена је у различитим историјским и културним традицијама. У идеологији друштвеног демократског благостања Шведске деца су овлашћена одређеним правима – учешћа као равноправних актера и на заштиту.

2. МОДЕЛ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ У ШВЕДСКОЈ

Шведска важи за једну од социјално најорганизованијих држава у свету и у којој се одувек посебна пажња поклањала социјалном збрињавању нарочито угрожених група, укључујући и децу и омладину. Социјална заштита се схвата веома широко, обухвата све државне и друге мере и механизме којима је циљ заштита социјално рањивих група, као што су стари, болесни, инвалиди, сиромашни, породице са децом.

Шведска је прва земља која је 1979. године законом забранила било који облик физичког кажњавања деце од стране роди-

9) Ibidem, 1990, стр. 8.

10) Чарлс Тејлор, „Политика признања“, у: Гатман, Е. и др., *Мултикултурализам – Испитивање Политике признања*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2003.

11) Пјер Бурдије, *Владавина мушкараца*, ЦИД, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2001.

теља или друге одрасле особе. Како је током деведесетих година уочен стални пораст полицијских пријава злостављања деце, крајем 1998. године шведска влада је основала Комисију за превенцију злостављања деце са задатком да анализира ситуацију након увођења закона против физичког кажњавања деце. Резултати су показали да је физичко кажњавање деце током шездесетих година било посве уобичајено, али се с временом смањило. Изнет је податак да је током деведесетих мање од 20% деце код куће било физички кажњавано, док је само 8% родитеља изјавило да су током 2000. године физички казнили дете. Паралелно са падом физичког кажњавања деце, ставови против њега постају чвршћи и код деце и код одраслих. Споменути пораст полицијских пријава није одражавао пораст насиља према деци, већ већу освешћеност против кажњавања деце.¹²⁾

Пракса социјалне службе прати принципе Конвенције о правима детета, која не важи као закон у Шведској али се следе њене препоруке. Основ рада социјалне службе је Закон о односима родитеља и деце, садржи одредбе о томе које су обавезе родитеља према деци и на коју бригу деца имају право. Те одредбе, а пре свега Закон о социјалној служби представљају основ за рад.

Закон о социјалној служби обавезује службе да поступају одговорно и стварају услове да деца која живе на територији општине, расту у сигурним приликама. Закон сматра да посебну пажњу социјална служба треба да обрати деци, за коју постоји опасност да ће се развијати на начин који може бити штетан за њих. Интерес детета је увек у жижи. Социјална служба је у блиској сарадњи са породицама, брине о томе да се деци која нису добро, пружа заштита и подршка која им је потребна. Уколико је најбоље за дете да живи и има негу изван породице, дужност социјалне службе је да се побрине да дете добије такву негу. Уколико постоји опасност да се према детету на било који начин лоше поступа, задатак социјалне службе је да пружа помоћ детету и родитељима путем савета, подршке, лечења, неге. Интерес детета мора увек бити у центру пажње приликом процене да ли и које мере подршке су потребне. То значи да је обавеза социјалне службе да испита потребе детета за подршком и заштитом (глава 11. члан 1. SOL).

Једно од основних начела рада и правила унутар социјалне службе је да влада тајност тј. поверљивост. То значи да онај ко је контактирао социјалну службу не мора да страхује да ће се подаци преносити неовлашћеним лицима. Подаци који се односе на личне

12) *Унапређење политике и праксе заштите деце – Европска конференција о злостављању и занемаривању деце*, Истанбул, 25-27 колдовоз 2001.

прилике појединаца нису јавни. Документи који садрже такве податке се увек чувају на начин да неовлашћена лица не могу да их прочитају. Међутим, у већини случајева појединац има право да види све податке у документима који се односе лично на њега. Постоји дужност пријављивања других служби (предшколске, школске, здравствене) социјалној служби када посумњају да је развој детета у породици угрожен. Такође су присутни и стални апели јавности да контактира социјалну службу уколико посумња да је неком детету потребна помоћ.

По пријави, социјална служба успоставља контакт са породицом, који се састоји пре свега од разговора између особља социјалне службе, детета и родитеља. Обично већ приликом првог контакта могуће је договорити се о врсти подршке која је потребна. Да би се стекла потпунија слика, често се контактирају и други у непосредној околини детета нпр. дечији диспанзер, вртићи, школа. У изузетним случајевима ови контакти се могу обавити и против воље вршиоца родитељског права. Испитивање мора да се заврши у року од четири месеца, уколико не постоје посебни разлози да се рок испитивања продужи. Лице кога се одлука тиче (вршилац родитељског права детета и дете уколико је напунило 15 година) мора добити писмену одлуку која треба да садржи и образложење социјалне службе. По правилу социјална служба и породица су сложне о врсти помоћи која је потребна детету и породици. Помоћ може бити саветодавна, породично-педагошка помоћ у кући, помоћ у кући, или бризи и лечењу у породици. Уколико социјална служба процени да је дете тј. млада особа непосредно угрожена у својој средини, издвајање је могуће и када се вршилац родитељског права или дете само (уколико је напунило 15 година) противи томе, Срески управни суд може донети одлуку о таквој врсти бриге по захтеву Општинског савета за социјалну заштиту. Такође, када је ситуација изузетно ризична по здравље и развој детета, постоји законска могућност доношења одлуке о хитном (неодложном) издвајању. Ова могућност прецизно је разрађена у чл. 6 и 7 Закона са посебним одредбама о бризи о младима. У хитним ситуацијама због угрожености детета нема времена да се сачека одлука надлежног среског суда, општински савет за социјалну заштиту или чак његов руководиоца као појединац, могу донети одлуку о неодложном издвајању детета из угрожавајуће средине. Одлука се спроводи одмах, с тим што је лице које је донело такву одлуку дужно да о томе поднесе извештај, тако да исправност одлуке у даљем току преиспитује општински савет за социјалну заштиту, односно надлежни срески суд.

Ефикасност у заштити деце огледа се пре свега у законским решењима, која забрањују физичко кажњавање деце као и обавезу пријављивања и емоционалног злостављања као и сумње на злостављање, свих професионалаца. Казнене мере за непријављивање злостављања и занемаривања могу ићи и до забране обављања праксе, оно спада у део професионалних обавеза и проистиче из права службе и професионалне етике. Јака кампања, ширење свести међу грађанима и професионалцима о штетним последицама злостављања и занемаривања, доприносе да је друштво постало сензибилисаније на породично насиље. Схватање породице и деце као партнера који активно учествују у одабиру услуга које су им потребне, као и широк спектар услуга, омогућава заштиту примену сваком појединцу у односу на његове потребе.

3. МОДЕЛ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ У ЗЕМЉАМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

3.1. Република Хрватска

Модел заштите деце у Хрватској, најсличнији је моделу заштите у Србији, што не чуди с обзиром да су обе земље до скоро биле у једној и имале исту социјалну политику. Као и Србија, и Хрватска је потписница Конвенције о правима детета и рад у социјалној служби базиран је на њеним основама. У Републици Хрватској деца уживају посебну заштиту прописану Уставом Републике Хрватске, те низом законских прописа, посебно Обитељским законом, Законом о заштити од насиља у обитељи, Законом о социјалној скрби. Од 2001. донете су многе Националне стратегије као и протоколи о начинима поступања у случају насиља. Исто тако, Република Хрватска је међу 14 земаља Већа Европе које су забраниле телесно кажњавање деце у васпитне сврхе.

Држава се посебно залаже, да деца и породица буду под њеном посебном заштитом. То се огледа у низу мера донетих као помоћ родитељима, без обзира да ли су у питању труднице или самохрани родитељи.

Повећање броја забележених случајева злостављања и занемаривања деце упозоравају да је за заштиту деце од таквих понашања потребно посветити далеко више ресурса и напора на нивоу државне политике. Подаци показују да број откривених и пријављених случајева злостављања стално расту. Тако је у 1995. години откривено и пријављено 86 таквих казnenих дела, у 2004. откриве-

но је и пријављено 2 107, што је 24,5% више него у 1995. години. У раздобљу од 2000. до 2004. године откривено је и пријављено 1745 казних дела против полне слободе и полног понашања на штету деце и малолетника, те 9983 дела против брака, обитељи и младежи почињена на штету деце и младих.¹³⁾

Подаци Министарства здравства и социјалне скрби о предузетим мерама у циљу заштите деце од злостављања и занемаривања упућују на тренд раста броја изречених мера обитељско-правне заштите у раздобљу од 2000. до 2004. године (пораст броја мера упозорења родитељима на погрешке и пропусте у скрби и одгоју детета за 39,2%, пораст броја мера надзора над родитељском скрби за 48,1%, те пораст броја предлога суду за лишење родитељске скрби за 61,7%).¹⁴⁾ Предузете мере заштите деце у Хрватској исте су као и мере заштите деце у Србији.

Када је злостављање и занемаривање деце у питању, надлежна институција за спровођење мера заштите је центар за социјалну скрб. Случајеви се пријављују њему, стручњаци процењују стање и потребе деце и породице. Када је сексуално злостављање деце у питању запослени су дужни да раде по Протоколу за поступање код сексуалног насиља, који је Влада Републике Хрватске усвојила 2012. године. Овај протокол омогућава да се деца по хитном поступку издвајају из породица уколико се сексуално насиље дешава у самој породици. Усмено се доноси решење о заштити изван властите породице и наредити његово извршење, без одгоде. Писано решење центра за социјалну скрб дужан је донето у року од осам дана од дана доношења усменог решења. Решење је потребно доставити полицији. Надаље центар је дужан, без одгоде да предложи суду доношење мера којима се решава даљи статус детета и спроводити даље радње у циљу заштите детета жртве сексуалног злостављања. Деца могу бити издвојена у хранитељске породице или у установе за социјалну заштиту деце. Укупан број деце у домовима за децу без одговарајуће родитељске заштите до 2004. био је 1558 деце (у 14 домована којима је оснивач Република Хрватска и 4 дома приватних оснивача). У хранитељским породицама смештено је 2331 дете. Ако је малолетној жртви осим психолошке помоћи потребна заштита изван властите породице, материјална помоћ или правно саветовање, психолог центра ће посредовати између жртве и стручног радника у чијем је делокругу остварење права из социјалне заштите.

13) *Национални план активности за права и интересе деце 2006-2012*, Влада Републике Хрватске, Хрватска, стр. 71.

14) *Ibidem*, стр. 72.

Овај Протокол за поступање код сексуалног насиља не односи се само на малолетне жртве, већ су њиме регулисане обавезе центра за социјалну скрб и када су пунолетне особе у питању. Центар је дужан одмах по сазнању да пријави полицији информацију о сексуалном насиљу, да пружи жртви информације о њеним законским правима, омогућити жртви бесплатну правну помоћ и бесплатну здравствену заштиту у склопу постојећих правних прописа и упутити је на сарадњу са цивилним сектором.

Проблеми са којима се држава среће, показују да пораст броја случајева злостављања и занемаривања деце и предузетих мера за њихово решавање, није пратило и предузимало мере у којима би се систем и број стручњака, који обављају послове заштите деце од злостављања и занемаривања, ускладио с опсегом и обележјима појаве, нити је истим стручњацима осигурано трајно стручно усавршавање ради осигурања знања, вештина и способности потребних за међуресорно поступање на превенцији појаве и решавања случајева злостављања и занемаривања деце. Због таквог стања ствари откривене и пријављене случајеве често не прати правовремено предузимање мера којима би се деци жртвама насиља правовремено осигурала заштита, физички и психички опоравак те поново укључивање у друштво. Такође, је потребно повећати сензибилизацију јавности и јавну свест о важности превенције заштите деце од свих облика злостављања и занемаривања, имајући у виду да без истог одређења и деловања друштва није могуће постићи потребну заштиту деце од таквих разорних поступака.

3.2. Модел заштите деце у Републици Србији

Као и остале Европске земље, и Србија је прешла дуг пут када је у питању признавање детињства и организовање заштите деце. Осамдесетих година прошлог века заштита је била усмерена на посебне категорије деце, са оријентацијом државних служби ка „спасавању детета“. Временом ове мере нису давале ефекта већ су доводиле до нових облика злоупотреба и занемаривања деце.

У првој деценији 21. века Србија је преузела међународне обавезе, када је у питању заштита деце, тако да се праве стратешки документи који утичу на побољшање положаја деце. Спроводи се Акциони план Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља у коме се дефинише општа политика до 2015. године, израђен је и усвојен Општи протокол за заштиту деце 2005, Стратегија развоја система социјалне заштите, усвојен је нови породични закон као и Национална стратегија за младе. У својим стратешким документима Србија потенцира поштовање људских права,

посебно дечијих права. То подразумева постојање државних система, који ће препознати децу којој је потребна заштита и обезбедити брзу и ефикасну интервенцију у случајевима када постоји сумња да је дете изложено ризику или је претрпело насиље и обезбедити мере подршке за физички и психички опоравак детета и његову реинтеграцију.

Главну улогу у процесу заштите деце од злостављања и занемаривања има центар за социјални рад, као орган који треба да координира у свим фазама поступка заштите и касније опоравка детета. Центар за социјални рад као основна служба социјалне заштите, која уједно врши послове органа старатељства има кључну позицију и највећи дијапазон улога и задатака у превенцији и заштити деце од насиља. Превентивна улога подразумева задатке на различитим нивоима превенције породичних поремећаја и помоћ породици у рехабилитацији њених функција. Као орган старатељства и као основна служба социјалне заштите у локалној заједници, центар за социјални рад је овлашћен да обезбеди помоћ и подршку свој деци којој је, услед злостављања и занемаривања, угрожен живот, здравље и развој. Центар обезбеђује потребне мере социјалне и породично правне заштите.

Свако ко посумња да је дете угрожено, да је присутно одсуство бриге и неге, које доводи у питање дететову безбедност, да су присутне повреде код детета, има право и обавезу да пријави центру за социјални рад. Обавеза се односи на све здравствене, образовне, социјалне и друге установе и организације као и грађане. Пријављивање може бити усмено или писмено, укључујући и разговор телефоном. Пријемни радник проверава да ли се породица и дете од раније налази на евиденцији ЦСР. Пријем, разматрање прихватљивости пријаве и провера постојећих информација у ЦСР трају најдуже 1 радни дан.

У свим случајевима када ЦСР дође до сазнања да постоји сумња да је према детету учињено кривично дело, потребно је да о томе што раније обавести јавно тужилаштво и полицију.

По отварању случаја у ЦСР поступак почетне процене води водитељ случаја уз помоћ стручног тима центра. Ова процена требало би да траје најдуже седам радних дана и она представља основ за одређивање смера рада са дететом и породицом. Процес почетне процене обухвата:

- Успостављање контакта са дететом и породицом, опсервација и разговор са дететом и породицом, прикупљање и

анализирање приступачних информација и прибављање релевантних података од стручњака других служби.

- Процена безбедности и ризика у коме се дете налази (опис стања и потреба детета, процена породичног функционисања, опис и процена срединских фактора и сумарна процена која се односи на процену снага, личне, породичне и срединске ресурсе.) У оквиру ове процене битно је дефинисати да ли је дете угрожено, који се ризици по дете могу идентификовати, који се ресурси могу употребити да се дете заштити у породици, да ли има разумног основа за сумњу да постоји озбиљна опасност за оштећење здравља и развоја детета и које се услуге и мере заштите могу пружити детету и породици.
- Безбедност детета током почетне процене, а и касније током поновљене процене, процењује се помоћу Скале безбедности деце којом се проверавају фактори који угрожавају безбедност детета и када постоји сумња да је дете угрожено услед злостављања и занемаривања. Погодан инструмент почетне процене у ЦСР је и скала Процене ризика од занемаривања и злостављања код деце, овај инструмент се користи током почетне процене када постоји пријава, односно сумња да је дете изложено злостављању или занемаривању. Процена се врши за домаћинство у коме дете живи, а ако дете борави у више домаћинства за свако посебно се врши процена. (Жегарац, Цамоња – Игњатовић, 2010).
- Током почетне процене предузимају се интервенције за осигурање безбедности детета. Оне имају за циљ да осигурају безбедност детета и може се користити једна или више интервенција. То су: интервенције стручног радника; коришћење породице, суседства или других особа из заједнице за осигурање безбедности; коришћење локалне заједнице као ресурса; родитељ или друга особа која се стара о детету предузела је мере на одговарајући начин; потенцијални насилник је напустио кућу; ненасилни родитељ се преселио у безбедно окружење са дететом; планирано покретање законског поступка, док дете остаје кући; друге интервенције; особа која се стара о детету је сагласна за смештајем детета ван куће; дете издвојено из породице без сагласности родитеља, јер друге интервенције не могу да осигурају безбедност.

Водитељ почетне процене размотриће са члановима стручног тима информације прикупљене током почетне процене, након чега ће донети одлуку, која може бити:

- а) постоји потреба за заштитом детета од злостављања и занемаривања
- б) не постоји потреба за заштитом детета од злостављања и занемаривања, али дете и породица имају потребе за другим видовима подршке и помоћи
- ц) не постоји потреба за заштитом детета нити за другим услугама. Случај се затвара.

Након завршене почетне процене центар је дужан да обезбеди повратну информацију подносиоцу пријаве, који не би требало да буде дужи од 10 дана од дана подношења пријаве.

После почетне процене, ради се усмерена процена обавезно у следећи случајевима:

- када је дете издвојено из породице да би му се осигурала безбедност
- када се планира смештај детета ван породице, уз сагласност или без сагласности родитеља
- када случај уђе у судску процедуру, а присутна је сложеност елемената који утичу на одлуку.

Да би се процена извршила могу се користити следећи инструменти: Упитник наведених догађаја, Скала кућних услова, Скала породичних ресурса, Упитник снага и тешкоћа.¹⁵⁾

ЦСР преузима даљу координацију планирања, спровођења мера заштите и услуга праћења детета и породице, али уз сарадњу са свим другим службама. ЦСР може да организује конференцију случаја на којој се доносе одлуке о стратегијама и мерама које је потребно предузети како би се обезбедила заштита детета. На конференцију се позивају: стручњаци из других установа (образовних, здравствених, дечијих, полиције), родитељи (само ненасиљан), дете и друга лица из породице, стручњаци који ће бити укључени у даљи рад са дететом. Конференција случаја сазива се када је потребна подршка ширег социјалног система за дете и породицу. Прави се план за заштиту детета (утврђује се ко ће да ради, шта и до када); именује се одговорни стручњак за реализацију плана (обично из ЦСР), врши се идентификација даљих потреба за проценом; утврђује се датум за нову конференцију односно ревизију

15) *Заштита детета од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола*, Београд, 2011, стр. 112-133.

плана и прави се резервни план уколико се договорене мере не могу спровести.

Центар за социјални рад може предузети следеће мере из породично-правне заштите:

- Упозоравање родитеља на недостатке у вршењу родитељског права
- Упућивање родитеља на разговор у породично саветовалиште или другу установу специјализовану за посредовање у породичним односима
- Привремена старатељска заштита детета, укључујући и неодложно измештање из породице и обезбеђивање смештаја у другу породицу или установу социјалне заштите
- Покретање судских поступака ради заштите детета.

У ситуацијама када је живот детета угрожен или му прети непосредна опасност од озбиљних оштећења здравља и развоја, ЦСР треба да у што краћем року осигура безбедност детета. Ова мера се зове неодложна интервенција. Основ за овакву меру социјалне интервенције представља постојање „озбиљне опасности за правилно подизање детета“ што подразумева висок степен ризика за дететов физички и психички интегритет, односно социјални развој, а што оправдава принудну интервенцију у породични живот. Према чл. 136 ЗБПО, дете може бити одузето од родитеља само у случајевима које предвиђа закон и то када постоји озбиљна опасност за његово правилно подизање.¹⁶⁾

Мера неодложне интервенције примењује се уколико се заштита детета не може обезбедити на други начин. Орган старатељства је овлашћен да у сваком тренутку, у било којој фази заштитног процеса, предузме овакву интервенцију, што у неким случајевима може бити неопходно већ после прве пријаве о злостављању. У случају принудног издвајања детета орган старатељства је у обавези да у року од 72 сата од тренутка када је дете смештено у одговарајућу установу или другу породицу донесе решење са клаузулом извршности. Следеће ситуације сматрају се оправданим индикацијама за доношење такве одлуке:

- дете је претрпело тежак напад: претучено је, опечено, отровано, до те мере да је дошло до тешких повреда или је могло доћи до тешких повреда,

16) Мирјана Обретковић, „Стандарди породично правне заштите“, у Обретковић, М., Пејаковић Љ. (ур.) *Заштита детета од злостављања – приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној заједници*, Југословенски центар за права детета, Београд, 2001, стр. 44.

- дете је систематски мучено или кажњавано на нехуман начин,
- родитељев немар за безбедност детета довео је до тешких повреда или је могао довести до њих,
- стан/кућа су у таквом стању да представљају директну претњу за настајање тешких повреда,
- дете је сексуално злостављано или злоупотребљавано,
- родитељи намерно и систематски не обезбеђују детету основну храну
- родитељ одбија да обезбеди здравствену или психијатријску помоћ детету
- родитељи су напустили дете или су ухапшени.

Предузимањем неодложне интервенције детета и његовим издвајањем из породице, орган старатељства у обавези је да предузима мере породично-правне или кривично-правне заштите детета у односу на родитеље или старатеље, као и у односу на друге одгајатеље код којих се дете налази.

ЛИТЕРАТУРА

- Аријес Филипе, *Векови детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.
- Анализа законодавства Републике Србије из перспективе права детета*, Центар за права детета и UNICEF, Београд, 2010-2011.
- Бурдије Пјер, *Владавина мушкараца*, ЦИД, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2001.
- Вучковић-Шаховић, Невена, Лукшић-Орландић, Тамара, и др. *Конвенција о правима детета и законодавство у СР Југославији*, Југословенски центар за права детета, Београд, 1999.
- De Mause Lloyd (ed.), „The Evolugion of Childhood“ in *The History of Childhood*, Psychohistory Press, New York, 1979.
- Харден Цени, „Код куће је најбоље: Дистинкција јавно/приватно у дечијем теоретисању о ризику и безбедности“, у Томановић, С., *Социологија детињства – Социолошка хрестоматија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.
- Извештај о остваривању општих мера примене Конвенције о правима детета у Републици Србији*, Центар за права детета, Save the Children, Београд, 2013.
- Lensdaun Gerison, „Childrens Rights“ in Berry Mayall, *Childrens Child-hoods: Observed and Experienced*, The Falmer Press, London, 1994, 45-63.
- Милић Анђелка, *Социологија породице*, Чигоја штампа, Београд, 2001.
- Ненадић Миле, „Појмовно и историјска димензија детињства“, *Социологија детињства – хрестоматија*, Педагошки факултет, Сомбор, 2011.

- Ненадић Миле, „Детињство у дискурсу политике једнаког признања“, *Социологија*, Vol. LII, бр. 3, 2010.
- Национални план активности за права и интересе дјеце 2006-2012*, Влада Републике Хрватске, Хрватска.
- Обретковић Мирјана, „Стандарди породично правне заштите“ у Обретковић, М., Пејаковић, Јб. (ур.) *Заштита детета од злостављања – приручник за центре за социјални рад и друге службе у локалној заједници*, Југословенски центар за права детета, Београд, 2001.
- Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања*, Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику Републике Србије, 2004.
- Праут Алан, Џејмс Алисон, “Нова парадигма за социологију детињства – Порекло, обећање и проблеми“ у: Томановић, С., *Социологија детињства – социолошка хрестоматија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.
- Praut Alan and James Alison. (eds.), „A new Paradigm for the Sociology of Childhood – Promise and Problems“ у: *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociology of Childhood*, The Falmer Press, London, 1990.
- Sajević Vedran, *Zlostavljanje djece u obitelji*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet 2011.
- Тејлор Чарлс, „Политика признања“ у Гетман, Е. и др. *Мултикултурализам – Истивање Политике признања*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2003.
- Томановић Смиљка., „Детињство у историји, између идеје и праксе“, *Социологија*, Vol. XXXVIII, бр. 3, 1996.
- Унапређење политике и праксе заштите деце – Европска конференција о злостављању и занемаривању деце*, Истанбул, 25-27 коловоз 2001.
- Заштита деце од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола*, Београд 2011.

Ivana Milosavljevic Djukic

THE CHILDREN PROTECTION MODELS – FROM THE RECOGNITION OF CHILDHOOD TO (UN) EQUAL PARTICIPANTS IN THE SOCIETY

Resume

Children protection models are based on the Convention on the Rights of the Children in contemporary society. It took nearly a century, from the Geneva Declaration in 1924, for recognition the necessity of its adoption. The Convention provides a comprehensive framework for the recognition of the rights relating not only to the children’s needs for care, protection and adequate provision but also the need for participation. It is this right on participation what represents the significant change, as it recognizes children as participants in society and thus po-

ses a threat to the traditional boundaries between adults and children. The Convention changes the conception of children as dependent on the care of adults and unable to take responsibility for their own decisions, including the right to participate fully in decisions that affect their lives. According to the article 12 of the Convention, states parties are required to ensure that the child, who is capable of forming their own opinion, has the right to express this opinion freely in all matters affecting the child being given the attention in accordance with the age and maturity of the child. This article, together with Article 3, requires that in all activities performed by public social welfare institutions, law courts, administrative or legislative bodies, the best interest of a child shall be of primary consideration. However, the principle of best interest of a child is not always guided by the real needs of children but „efficiency” and „effectiveness” often prevail. The welfare of the child is the most important in decision-making processes throughout the society. The difference between children protection in European Union and European countries is exactly in facilitation of the implementation of these articles of the Convention. As children do not have the status of citizens, they themselves are not able to ensure that their interests are respected, and without the principal legal system that would support it, there is no guarantee that their interests will be taken into consideration. It is significant that children have basic civil rights, because without these rights they may be subjected to the personal prejudices, lack of understanding of the child’s perspective, the absence of will for resolving the conflict or simply a power battle, in which the adults are always stronger.

The prescribed standards of treatment and care are often questionable in Serbia because of the inefficiency of the juridical system and lack of effective enforcement mechanisms. Particularly inefficient solution exists in the representation of the child in the proceedings due to underdeveloped independent legal representation and imprecise definition of jurisdiction of the guardianship, starting from advocacy, through the decision-making authority, advisory work with the family and support court bodies in civil and enforcement proceeding. Such definition of the jurisdiction of the guardianship can be assessed as the weakest link in the current system of child protection.

Key words: children, childhood, family, protection of the rights and interests, models of children protection.

* Овај рад је примљен 21. марта 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 23. маја 2014. године.